Олена СТРІЛЮК
кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
Чернігів, Україна

СТРАТЕГІЧНА АВТОНОМІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ МІЖ ТРАНСАТЛАНТИЧНОЮ СОЛІДАРНІСТЮ ТА АЗІЙСЬКИМ ВИКЛИКОМ

Постановка проблеми. Сучасна трансформація міжнародного порядку, повномасштабна війна Російської Федерації проти України, криза глобальних виробничих ланцюгів і посилення конкуренції між центрами сили актуалізували питання про здатність Європейського Союзу діяти як самостійний геополітичний суб'єкт. У цьому контексті концепція стратегічної автономії ЄС вийшла за межі вузького оборонного дискурсу та дедалі частіше трактується як комплексна модель політичної, безпекової, економічної, технологічної та енергетичної стійкості (Biscop, 2019; Tocci, 2021). Водночас її практична реалізація залишається суперечливою, оскільки ЄС має поєднувати прагнення до більшої самостійності з необхідністю збереження трансатлантичної солідарності та партнерства з НАТО (Fiott, 2018; Howorth, 2018).

Проблемність теми зумовлена також азійським виміром сучасної геополітики. Китай у документах ЄС визначається одночасно як партнер для співпраці, переговорний партнер, економічний конкурент і системний суперник (European Commission & High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy [EC & HR], 2019). Така багаторівнева формула засвідчує складність європейської політики щодо Азії: ЄС не може дозволити собі повного «роз'єднання» з китайською економікою, але водночас змушений знижувати критичні залежності у сфері напівпровідників, рідкісноземельних металів, цифрових технологій і «зеленого» переходу. Після 2023 р. ця логіка дедалі частіше осмислюється через політику de-risking, тобто адресного зменшення ризиків у стратегічних секторах без повного розриву економічних зв'язків (EC & HR, 2023; European Parliament & Council of the European Union [EP & Council], 2023, 2024; Von der Leyen, 2023). Отже, наукова проблема полягає у з'ясуванні того, чи здатна стратегічна автономія стати не альтернативою трансатлантичній єдності, а політичною рамкою адаптації Європи до умов багатополярного світу.

Методологія дослідження. Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує інструментарій історії міжнародних відносин, політології та європейських студій. Застосовано принципи історизму й системності, які дозволяють розглядати стратегічну автономію не як разову політичну реакцію на кризу після 2022 р., а як результат тривалої еволюції європейського безпекового та економічного мислення. Проблемно-хронологічний метод використано для простеження зміни змісту поняття: від оборонної автономії до концепції відкритої стратегічної автономії,

зорієнтованої на стійкість, диверсифікацію та керування залежностями (European Commission, 2021; Toccі, 2021).

Теоретичну основу дослідження становлять елементи неореалістичного, інституціонального та конструктивістського підходів, що активно застосовуються у сучасних європейських студіях. Неореалізм дає змогу пояснити прагнення ЄС зменшити вразливість в умовах зростання силової конкуренції; інституціональний підхід – проаналізувати роль спільних механізмів ЄС, зокрема PESCO, Європейського оборонного фонду та Стратегічного компаса; конструктивізм – розглянути стратегічну автономію як складову формування нової європейської політичної ідентичності та міжнародної суб'єктності (Biscop, 2019; Fiott, 2018; Toccі, 2021). Також у роботі застосовано метод дискурс-аналізу офіційних документів ЄС, зокрема Стратегічного компаса безпеки й оборони, спільної комунікації щодо відносин з Китаєм, Стратегії європейської економічної безпеки, європейських регламентів European Chips Act та Critical Raw Materials Act, Спільної декларації про співробітництво ЄС і НАТО, а також промови Урсули фон дер Ляєн щодо політики de-risking (Council of the European Union, 2022; EC & HR, 2019, 2023; EP & Council, 2023, 2024; European Council et al., 2023; Von der Leyen, 2023).

Результати дослідження. Проведений аналіз засвідчує, що стратегічна автономія Європейського Союзу не може бути зведена до ідеї самоізоляції, нейтралізму чи дистанціювання від трансатлантичного партнерства. Її доцільно розглядати як здатність ЄС самостійно визначати стратегічні інтереси, ухвалювати політичні рішення та мобілізувати необхідні ресурси, зберігаючи при цьому союзницькі зв'язки зі США і НАТО. У цьому сенсі стратегічна автономія постає не як проєкт повної незалежності, а як модель відповідальної взаємозалежності, що має забезпечити більшу стійкість Європи в умовах нестабільного міжнародного середовища (Toccі, 2021).

Повномасштабна війна Російської Федерації проти України стала ключовим чинником переосмислення європейської безпекової політики. Вона виявила обмеженість попередньої моделі, яка спиралася на припущення про стабілізуючу роль економічної взаємозалежності, та продемонструвала збереження значної залежності Європи від військово-технічних можливостей США у сфері «жорсткої сили». Водночас ухвалення Стратегічного компаса 2022 р. засвідчило прагнення ЄС перейти від ситуативного кризового реагування до довгострокового посилення оборонних спроможностей, кіберстійкості, військової мобільності та здатності діяти у партнерстві з НАТО (Council of the European Union, 2022). Спільна декларація про співробітництво ЄС і НАТО 2023 р. також підтвердила, що сильніша європейська оборона має бути сумісною з НАТО та доповнювати його, а не становити альтернативу Альянсу (European Council et al., 2023). Отже, стратегічна автономія у безпековому вимірі не заперечує трансатлантичну солідарність, а передбачає її оновлення через більшу відповідальність європейських держав за власну оборону (Fiott, 2018; Howorth, 2018).

Водночас сучасне розуміння стратегічної автономії дедалі більше виходить за межі оборонної сфери. Азійський виклик, насамперед зростання ролі Китаю,

актуалізував для ЄС питання технологічного суверенітету, захисту критичної інфраструктури, стабільності виробничих ланцюгів і доступу до стратегічної сировини. У Стратегії європейської економічної безпеки 2023 р. ці виклики конкретизовано через ризики для стійкості ланцюгів постачання, фізичної та кібербезпеки критичної інфраструктури, технологічної безпеки, а також ризики використання економічних залежностей як інструменту тиску (EC & HR, 2023). У цьому контексті політика de-risking стала спробою знайти проміжну модель між відкритістю глобальній економіці та потребою зменшити критичні залежності (Von der Leyen, 2023). European Chips Act і Critical Raw Materials Act засвідчують прагнення ЄС перетворити стратегічну автономію на практичну політику у сферах напівпровідників, критичної сировини, цифрового та «зеленого» переходу (EP & Council, 2023, 2024).

Особливе місце у трансформації європейської стратегічної автономії посідає Україна. Російсько-українська війна показала, що майбутня архітектура європейської безпеки не може будуватися лише на економічній інтеграції чи нормативному впливі ЄС. Вона потребує поєднання військової спроможності, енергетичної стійкості, технологічної незалежності, політичної єдності та ціннісної солідарності. Україна в цьому контексті постає не лише як об'єкт підтримки, а й як чинник переосмислення самого європейського проєкту, оскільки її досвід опору російській агресії актуалізує питання про здатність Європи захищати власні цінності, кордони та політичний порядок (European Council et al., 2023).

Таким чином, стратегічна автономія Європейського Союзу може розглядатися як політична рамка безпеково-економічної адаптації Європи до умов багатополярності. Вона передбачає не відмову від відкритості, а здатність керувати нею; не розрив із трансатлантичним партнерством, а підвищення європейської відповідальності в його межах; не ізоляцію від Азії, а зменшення критичної вразливості та захист стратегічних інтересів ЄС. Її ефективність визначатиметься тим, чи зможе Європейський Союз перетворити стратегічну автономію з політичного дискурсу на узгоджену практику оборонної координації, економічної безпеки, технологічної політики та довгострокової підтримки України як складової майбутньої європейської безпекової архітектури.

Бібліографія / References:

Biscop, S. (2019). *European strategy in the 21st century: New future for old power*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429427442

Council of the European Union. (2022). *A strategic compass for security and defence: For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security*. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/strategic_compass_en3_web.pdf

European Commission. (2021). *Trade policy review – An open, sustainable and assertive trade policy (COM(2021) 66 final)*. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021DC0066

European Commission & High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. (2019). *EU-China – A strategic outlook (JOIN(2019) 5 final)*. https://commission.europa.eu/system/files/2019-03/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf

European Commission & High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. (2023). *Joint communication to the European Parliament, the European Council and the Council on European economic security strategy (JOIN(2023) 20 final)*. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023JC0020

European Council, European Commission, & North Atlantic Treaty Organization. (2023, January 10). *Joint declaration on EU-NATO cooperation*. https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/01/10/eu-nato-joint-declaration-10-january-2023/

European Parliament & Council of the European Union. (2023). *Regulation (EU) 2023/1781 establishing a framework of measures for strengthening Europe's semiconductor ecosystem and amending Regulation (EU) 2021/694 (Chips Act)*. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1781/oj

European Parliament & Council of the European Union. (2024). *Regulation (EU) 2024/1252 establishing a framework for ensuring a secure and sustainable supply of critical raw materials*. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1252/oj

Fiott, D. (2018). *Strategic autonomy: Towards "European sovereignty" in defence?* (EUISS Brief No. 12). European Union Institute for Security Studies. https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief%2012_Strategic%20Autonomy.pdf

Howorth, J. (2018). Strategic autonomy and EU-NATO cooperation: Threat or opportunity for transatlantic defence relations? *Journal of European Integration, 40*(5), 523–537. https://doi.org/10.1080/07036337.2018.1512268

Tocci, N. (2021). *European strategic autonomy: What it is, why we need it, how to achieve it*. Istituto Affari Internazionali. https://www.iai.it/sites/default/files/9788893681780.pdf

Von der Leyen, U. (2023, March 30). *Speech by President von der Leyen on EU-China relations to the Mercator Institute for China Studies and the European Policy Centre*. European Commission. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_23_2063